

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING EKOLOGIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH

Mirabdullayeva Omina Turdimamat qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta’lim yo’nalishi

1-kurs talabasi

Email: ominamirabdullayeva@gmail.com

Ilmiy rahbar: Qoraboyeva Zohida To‘lanboyevna

Namangan davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrası PhD dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18675809>

Annotatsiya: *Maqolada bolalarni jonli va jonsiz tabiat ob’yektlarini kuzatishga o’rgatish, tabiatda xavfsiz ishlash qoidalariga rioya qilgan holda, tabiatda ekologik toza xulqatvor ko’nikmalarini shakllantirish, empatiya tuyg’usini va tabiatning muhtoj ob’ektlari: o’simliklar, hasharotlar, hayvonlar, qushlar, odamlarga yordam berish istagini tarbiyalash yoritilgan.*

Kalit so’zlar: *kuzatishga o’rgatish, tabiat, xavfsiz, ekologik toza, xulq-atvor ko’nikmalari, shakllantirish, empatiya tuyg’usi, o’simliklar, hasharotlar, hayvonlar, qushlar.*

Annotatsiya: *Статья посвящена обучению детей наблюдению за живыми и неживыми объектами природы, соблюдению правил безопасного труда на природе, формированию навыков экологически безопасного поведения на природе, развитию чувства сопереживания и нуждающимся объектам природы: растениям, насекомым, подчеркивается стремление помочь животным, птицам и людям.*

Ключевые слова: *обучение наблюдению, природа, безопасный, экологически чистый, поведенческие навыки, формирование, эмпатия, растения, насекомые, животные, птицы.*

Annotation: *The article is devoted to teaching children to observe living and inanimate objects of nature, observing the rules of safe work in nature, developing skills for environmentally friendly behavior in nature, developing a sense of empathy and needy objects of nature: plants, insects, the desire to help animals, birds and people is emphasized.*

Keywords: *learning to observe, nature, safe, environmentally friendly, behavioral skills, formation, empathy, plants, insects, animals, birds*

Kirish

Bugungi kunda insoniyatni xavf ostida qoldirayotgan hodisalardan biri ekologik vaziyat hisoblanib, jamiyatga katta tashvish uyg’otmoqda. Insonning tabiiy boyliklardan haddan tashqari oshiqcha foydalanishi oqibatida, o’rmonlar siyraklashib, o’simlik va hayvonlar turlari kamayishi, foydali qazilma boyliklari tugab borayotganligi, shuningdek, suv havzalari va atmosfera havosining ifloslanishi natijasida sayyoramizning qiyofasi o’zgarib bormoqda. Bularning barchasi insonlarning tabiiy boyliklardan oqilona foydalanmasligi oqibati hisoblanadi. Shuning uchun ham ekologik tarbiya berishni maktabgacha yosh davridan boshlash lozim.

Ma’lumki, Respublikamizda —Uzluksiz ekologik ta’lim konsepsiyasi yaratilgan. Mazkur konsepsiyaga ko’ra, maktabgacha ta’lim tashkilotlari bolalariga ekologik ta’lim-tarbiyaning oddiy

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

elementlari beriladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar atrof-muhit bilan qanday muloqotda bo‘lishlari zarurligini, issiq-sovuq, yorug‘lik-qorong‘ulik, kecha-kunduz, yomg‘ir-qorni, yaxshilik-yomonlikni, qushlar, hayvonlar, o‘simliklarga nisbatan qanday munosabatda bo‘lishni bilishlari, tabiatdagi ranglarni tanishlari zarurdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar ekologik madaniyatni shakllantirishning asosiy davri hisoblanadi. Bu yoshda bolalar tabiatni o‘rganishga, uning go‘zalliklarini tushunishga, shuningdek, atrof-muhitni asrashga oid dastlabki tushunchalarni egallashga tayyordirlar. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish, bir tomondan, ularning dunyoqarashini shakllantirish, boshqa tomondan esa, ularni tabiiy resurslardan ehtiyotkorlik bilan foydalanishga, atrof-muhitga bo‘lgan mas’uliyatni anglashga o‘rgatish imkoniyatini yaratadi.

EKOLOGIK MADANIYAT VA UNING TARKIBIY QISMLARI

Ekologik madaniyat - bu atrof-muhitga nisbatan odamning bilish, hissiy va faoliyat jihatlari orqali shakllanadigan ijtimoiy-axloqiy qadriyatlar tizimidir. Ekologik madaniyatni shakllantirishda quyidagi asosiy tarkibiy qismlar mavjud:

1. Ekologik bilimlar: Tabiatning qanday ishlashini, ekosistemalar va ularning ahamiyatini, hayvonlar va o‘simliklar olami bilan qanday munosabatda bo‘lish kerakligini o‘rgatish.

2. Ekologik xulq-atvor: Atrof-muhitni asrash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish amaliyoti. Bu bolalarga chiqindilarni to‘g‘ri tasniflash, suv va energiyani tejash, o‘simliklarni parvarish qilish kabi oddiy ekologik odatlarni o‘rgatishni o‘z ichiga oladi.

3. Ekologik his-tuyg‘ular: Bolalarda tabiatga nisbatan ijobiy his-tuyg‘ularni rivojlantirish, tabiatga bo‘lgan muhabbatni va uning go‘zalligini qadrlash.

4. Ekologik faoliyat: Bolalar ekologik faoliyatlarga jalb etilishi kerak, masalan, bog‘da ishlash, daraxtlar ekish, atrof-muhitni tozalash kabi amaliy ishlar orqali ekologik madaniyatni rivojlantirish.

MAKTABGACHA YOSHDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING USULLARI

1. O‘yinlar va mashqlar: Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o‘yinlar ekologik madaniyatni shakllantirishning eng samarali usullaridan biridir. Bolalar o‘yinlar orqali tabiatni o‘rganishadi, ekologik qonuniyatlarni tushunadilar. Misol uchun, "Tabiatni asrash" nomli o‘yin orqali bolalar chiqindilarni to‘g‘ri tasniflashni o‘rganishlari mumkin.

2. Tabiat bilan muloqot: Bolalar tabiatni faqat o‘qish yoki hikoyalar orqali emas, balki amaliy tajriba orqali o‘rganishlari kerak. Tabiatda sayr qilish, bog‘da meva va sabzavotlarni parvarish qilish, hayvonlarni boqish orqali bolalar tabiat bilan bevosita muloqotda bo‘lishadi.

3. Eko-olimpiadalar va viktorinalar: Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologiya mavzusidagi eko-olimpiadalar va viktorinalar o‘tkazish ham samarali usuldir. Bu orqali bolalar ekologik bilimlarini mustahkamlashadi va ular orasida sog‘lom raqobatni rivojlantirish mumkin.

4. Hikoyalar va ertaklar: Ekologik mavzudagi hikoyalar va ertaklar bolalarga tabiatni sevish va unga g‘amxo‘rlik qilishni o‘rgatish uchun foydalidir. Ushbu hikoyalar va ertaklar orqali bolalar ekologik qadriyatlarni o‘z ichiga olgan ijobiy xarakterlarni o‘rganadilar.

5. Ekologik ta'lim metodlari: Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik ta'lim metodlari va dasturlarini ishlab chiqish juda muhimdir. Bu metodlar ekologik bilimlarni bolalar yoshiga mos tarzda va o‘yin, amaliy ishlar orqali o‘rgatishni o‘z ichiga oladi.

EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA OTA-ONALARNING ROLI

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ota-onalar ham katta ahamiyatga ega. Ular bolalariga ekologik madaniyatni o‘rgatishda birinchi o‘qituvchilar hisoblanadilar. Ota-onalar, o‘z navbatida, bolalariga tabiatni sevishni, ekologik qadriyatlarni hurmat qilishni va atrof-muhitni asrashni o‘rgatishda mas’uldirlar. Ota-onalar bilan birgalikda ekologik mashg‘ulotlar o‘tkazish, o‘simliklarni parvarish qilish, chiqindilarni to‘g‘ri ajratish kabi faoliyatlar bolalar uchun yanada samarali bo‘ladi.

Ota-onalar ekologik madaniyatni shakllantirishda birinchi va eng muhim o‘qituvchilar bo‘lib, bolalarga tabiatni sevish, hurmat qilish va asrashni o‘rgatishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ularning o‘z xulq-atvori va oilaviy odatlari bolalarning ekologik ongini belgilaydi.

Men ekologiya bo‘yicha ishimni shu mavzudagi adabiyotlarni o‘rganishdan boshladim. Maqsad va vazifalarni belgilang. Ikkinchi bosqichda u nazariy material tanlash, amaliy usullarni tanlash bilan shug‘ullandi, reja tuzdi, unda ekologik ta'lim bo‘yicha darslar ham bor edi. Ular rivojlanish ta'limi tamoyili asosida qurilgan va umuman bolaning shaxsiyatini rivojlantirishga qaratilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini, ularning fikrlash, ijodkorlik, his-tuyg‘u madaniyatini oshirish. O‘rganishda ustuvorlik bilimlarni oddiy va mexanik takrorlash emas, balki nima sodir bo‘layotganini tushunish va baholashga beriladi. Pedagog va bolalarning birgalikdagi amaliy faoliyati. Men tartibli daqiqalarda bolalarning ekologik tarbiyasi ustida ishlayman va uni fasllarga qarab qurishga harakat qilaman. Buning uchun o‘quv yilining boshida reja tuzildi, unga quyidagilar kiradi: sinflar, kuzatishlar, o‘yin vaziyatlari, eksperimental tadbirlar.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik tushunchalarni shakllantirish — ularning tabiatga bo‘lgan munosabatini, mas’uliyat hissini va ongli xatti-harakatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu yosh davrida bola atrof-muhitni bevosita kuzatish, tajriba qilish va o‘yin faoliyati orqali tabiat hodisalarini anglay boshlaydi. Shuning uchun ekologik tarbiya jarayoni bolalarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos, qiziqarli hamda amaliy faoliyatga asoslangan bo‘lishi lozim.

Ekologik tushunchalarni shakllantirishda tabiatni kuzatish, sayrlar, tajribalar, didaktik o‘yinlar, ertak va suhbatlar muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu faoliyatlar orqali bolalarda o‘simliklar va hayvonlarga g‘amxo‘rlik qilish, suv, havo va yerning ahamiyatini anglash, tabiatni asrash zarurligi haqidagi dastlabki bilimlar hosil bo‘ladi. Natijada bolalarda ekologik madaniyat, tabiatga nisbatan ehtiyotkorlik va mehr-oqibat tuyg‘ulari shakllanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik tushunchalarni shakllantirish uzluksiz va tizimli jarayon bo‘lib, u oilada, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida hamkorlikda olib borilgandagina samarali natija beradi. Bu jarayon kelajakda ekologik ongli, tabiatni asraydigan va jamiyat oldidagi mas’uliyatini his etadigan shaxsni tarbiyalash uchun mustahkam poydevor yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

1. Madina Norpulatovna, T. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish – ekologik tarbiya uslublari va pedagogik metodlar haqida maqola.
2. Maftunaxon Mahmudjon qizi Jaloliddinova va Mohinur Qayumjon qizi Xayitboyeva. Syujetli-rolli o‘yinlar orqali ekologik tushunchalarni shakllantirish – innovatsion o‘yin metodlari.
3. Fayyoza Bo‘riyeva. Xalq og‘zaki ijodi orqali tabiatni asrash va g‘amxo‘rlik munosabatlarini shakllantirish – ertak, topishmoqlar, maqollar orqali ekologik tarbiya.
4. Zinora Otaniyozovna Ermatova. Maktabgacha ta’limda ekologik tarbiya samaradorligi – pedagogik adabiyotlar va metodik qo‘llanmalar tahlili.
5. Xilola Shavkatovna Jo‘rayeva. Bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish – nazariy asoslar va xalqaro tajribalar, jumladan UNESCO tavsiyalari.
6. Gulhayo Yarova. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik ta’lim – tarbiya texnologiyalari – ekologik savodxonlikni shakllantirish usullari.